

С. В. Семчинський (Київ)

Про М. Костіна та його «Літопис землі Молдавії»

В «Українському історичному журналі» друкується уривок з «Літопису землі Молдавської» Мирона Костіна, в якому йдеться про події на Україні та в Молдавії в середині XVII ст.

Літописання в Молдавському князівстві спочатку велося церковно-слов'янською мовою за болгарськими, сербськими та східнослов'янськими зразками історіографічних творів. Це було в XV ст. за господарювання князя Штефана III Великого (1457—1504). Літописи були анонімні. В XVI ст. були написані слов'яномовні «Літописи» романського єпископа Макарія, ігумена Капріянівського монастиря Єфтимія (Євфимія) та ченця Азарія, які довели опис подій до 1574 р. Наприкінці XVI і на початку XVII ст. мова місцевого населення починає набувати престижу як писемна. Нею перекладаються навіть церковні книги. Отож, у XVII ст. у Молдавському князівстві замість написаної церковнослов'янською мовою виникає власномовна історіографічна література.

Першим румуномовним літописом, створеним у Молдавії, що дійшов до наших днів, був літопис вихованця школи Львівського братства Грігоре Уреке (бл. 1590—1647). У ньому розповідається про події в країні від часу її заснування (мається на увазі створення незалежного від Угорщини Молдавського князівства у середині XIV ст.) і до 1593 р. Він завершується заголовком ненаписаного розділу «Коли прийшов Лобода з козацьким військом і вигнав з престолу князя Аарона та спалив місто Ясси року 7103».

Продовження цього літопису міститься в творі Мирона Костіна, який доводить свою розповідь до епохи господарювання князя Штефаніци (1659—1661), сина Василя Лупу. Описує ця людина здебільшого події, що відбувалися за його життя, свідком яких він був сам чи про які дізнався від очевидців.

Мирон Костін був гетьманом, тобто командуєчим князівським військом. Він служив Речі Посполитій, за що дістав шляхетське звання для себе і своїх дітей. Дитинство майбутній літописець провів на Україні: на Поділлі батько орендував маєток Нова Новосілка поблизу Бара. Мирон Костін учився в єзуїтській колегії, де опановує латинь і стає шанувальником античного класицизму. У 1651 р. як польський шляхтич бере участь у битві під Берестечком, а через рік чи два повертається з Молдавії, де розпочинає свою кар'єру (спочатку як боярин для особливих доручень, потім бере участь у різних походах війська молдавських господарів, але найчастіше виконує різноманітні дипломатичні місії).

Згодом він одержав найвищу посаду у князівстві — великого логофета (канцлера), на якій перебував у 1675—1683 рр. У ці роки у Речі Посполитій володарював Ян Собеський. Мирон Костін підтримував з ним тісні зв'язки, оскільки сподівався, що саме Польща принесе Молдавії звільнення від турецького ярма. У 1683 р. молдавське військо як васал Туреччини взяло участь в облозі Відня турками. Отже, виявилось у ворожому Польщі таборі.

Ян Собеський, який врятував Відень, звелів заарештувати господаря Дуку та його найближчих сановників і привезти до Польщі. Це і зробив спеціальний загін. Разом з ними затримали та завезли до Польщі М. Костіна, який був канцлером (великим логофетом) Молдови. В 1683 р. Костін був інтернований у Польщі. В королівському мисливському замку Дашові в Карпатах пише поему польською мовою, яку присвятив Я. Собеському. Після повернення до Молдавії господар Костянтин Кантемір, батько Дмитрія і дід російського поета Антіоха, призначив його управителем найвіддаленішого від Польщі південного повіту Путна. В 1691 р., запідозривши в участі у змові, він звелів відрубати голову цьому наймудрішому молдаванину XVII ст.

На жаль, «Літопис землі Молдавської» Мирона Костіна не доведений ним (як очевидцем) до кінця свого життя. Мабуть, призначення на посаду великого логофета змусило автора поставити крапку в його найголовнішому творі з історії Молдавії після подій, які відбулися за чотирнадцять років до цього. Однак і написане ним є надзвичайно цінним внеском не лише в історіографію Молдови, а й в історію сусідніх земель, оскільки автор розглядав події в Молдавії на тлі загальноісторичного процесу.

Для українознавця мають велике значення всі згадки цього молдавського літопису про Україну та українські землі, бо автор жив тут деякий час. Особливої ваги набуває розповідь Мирона Костіна про Визвольну війну українського народу, учасником якої він був сам (шоправда, на боці польської шляхти).

Належність до боярства, зокрема до пропольської партії останнього, допомагає зрозуміти світоглядні й політичні позиції Мирона Костіна, який вважав порядки феодальної держави священними і визнавав за божественну владу господаря, якщо той рахується з інтересами боярства. Однак при цьому Мирон Костін лишається палким патріотом і всіяко прагне повернути своїй батьківщині втрачену незалежність. Але сподівався він не стільки на власні сили (за що його можна визнати звичайним прагматиком), скільки на зарубіжну допомогу, передусім з боку Польщі. Саме тому оптика, через яку Костін сприймає козацтво, відображає своєрідну картину справжніх подій.

Молдавський боярин інтуїтивно відчував велику народну силу, якою було козацтво. В нього викликало острах, що в Молдавії козаки могли б підтримати ті верстви суспільства, які були невдоволені феодальними порядками. Через це Костін не виявляв особливих симпатій до козацтва, а портрет Тимоша Хмельницького намалював, можна сказати, навіть у карикатурних рисах. Однак як об'єктивний історик він не міг не віддати належне військовій майстерності козаків, яку він високо цінував (це Костін неодноразово підкреслював).

Для того, щоб допомогти читачеві краще зрозуміти вміщений нижче уривок, зазначимо, що в ньому в основому йдеться про події 1650—1653 рр. У той час господарем Молдавського князівства був Василь Лупу, який займав пропольську позицію. У Валаському князівстві на престолі був Матей (Матвій) Басараб. Молдавський і валаський господарі суперничали між собою і неодноразово з'ясовували стосунки під час збройних сутичок.

В 1650 р. Богдан Хмельницький, щоб виключити з гри союзника Шляхетської Польщі — Молдавське князівство, здійснив похід козацького війська разом із загонами кримських татар на Молдавію (з розповіді Мирона Костіна випливає, що його ініціатором було Кримське ханство). Наслідком цього походу стала угода, за якою Молдавія обіцяла свою підтримку Богда-

ну Хмельницькому. Щоб зміцнити цей союз, дочка господаря В. Лупу Роксанда заручилася з Тимошем — сином українського гетьмана.

Але після перемоги поляків у битві під Берестечком Василь Лупу вирішив відмовитись від своїх зобов'язань. Тоді в 1652 р. Богдан Хмельницький організував другий похід на Молдавію. Було відновлено союзницьку угоду. Відбувся шлюб Тимоша і Роксанди. Незабаром великий логофет господаря Василя Лупу — Георге Штефан, спираючись на допомогу валаського господаря Матея Басараба і трансільванського князя Дьєрдя Ракоці II, влаштував заколот проти свого князя. Василь Лупу був змушений тікати спочатку до Хотина, а потім — Кам'янця. Він звернувся до Богдана Хмельницького з проханням надати йому допомогу. Український гетьман направив восьмитисячне військо на чолі з Тимошем Хмельницьким. Козацькі загони перемогли військо Георге Штефана та його спільників, що втричі переважало їхню кількість, і повернули Василю Лупу молдавський престол.

Скориставшись присутністю козаків, Лупу вирішив помститись своєму давньому супернику Матею Басарабу, бо той допоміг Георге Штефану. Об'єднаний похід козаків і молдавського війська очолив Тиміш Хмельницький. Проте він завершився невдало: у Валахії в битві біля потоку Фінта переміг князь Матей Басараб.

Через деякий час Георге Штефан, одержавши нові підкріплення від Матея Басараба та Ракоці II, знову виступив проти Василя Лупу. Той програв вирішальну битву й втік на Україну, де знову звернувся до Богдана Хмельницького з проханням допомогти йому. Цього разу Тиміш Хмельницький вирушив до Молдавії на чолі дев'ятитисячного війська. Завершився цей похід відомою Сучавською обороною 1653 р., під час якої Тиміш загинув.

Ось що можна коротенько сказати про хронологічні рамки й політичні умови, за яких відбувалися події в наведеному нижче уривкові з літопису Мирона Костіна. А починається він розповіддю про народ «козацький», його походження від давньоруських князів, причини Визвольної війни українського народу — такі, якими вони уявлялися і переповідалися серед польської шляхти, до якої належав тоді Мирон Костін.

Переклад здійснений з давньорумунської мови за двотомним виданням творів Мирона Костіна, що вийшло в Бухаресті у 1965 р.

Мирон Костін

Літопис землі Молдавії від господаря Аарона¹ в цей бік

ГЛАВА СІМНАДЦЯТА

1. Оскільки іноземні письменники, крім розповідей про свої справи, не забули згадати і про події в нашій Молдавській землі, і все, що відомо нам про діла в нашій країні, ми більше від них знаємо, то годиться й нам згадати про їхні часи, особливо розповісти про козацького гетьмана Хмеля, бо від